

Іван МАРОЧКАНИЧ,
викладач кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького
державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) marochkanych_Ivan@ukr.net

КУЛЬТУРНИЙ ІМПЕРІАЛІЗМ І КУЛЬТУРНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ: ПРОЛЕГОМЕНИ ДО ЕКСПЛІКАЦІЇ

У статті розглянуто теоретичні підстави експлікації культурного імперіалізму і культурного націоналізму. Витлумачено певні проблемні аспекти цієї інтерпретації на основі постколоніальної теорії і критики, герменевтики та національно-екзистенціальної методології.

Ключові слова: націоналізм, імперіалізм, постколоніалізм, світогляд.

Літ. 15.

Ivan MAROCHKANYCH,
lecturer of Ukrainian literature and literary theory Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) marochkanych_Ivan@ukr.net

CULTURAL IMPERIALISM AND CULTURAL NATIONALISM: PROLEGOMENA TO EXPLICATION

In the article it is reviewed the theoretical bases explication of cultural imperialism and cultural nationalism. The author interpreted certain interpretation problematic aspects, based on post-colonial theory and criticism, hermeneutics and national existential methodology.

Key words: nationalism, imperialism, postcolonialism, outlook.

Ref. 15.

Іван МАРОЧКАНЫЧ,
преподаватель кафедры украинской литературы и теории литературы
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч) marochkanych_Ivan@ukr.net

КУЛЬТУРНИЙ ІМПЕРІАЛІЗМ І КУЛЬТУРНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ: ПРОЛЕГОМЕНИ К ЕКСПЛІКАЦІЇ

В статті розглянуті теоретичні основи експлікації культурного імперіалізму і культурного націоналізму. Істолковані певні проблемні аспекти інтерпретації на основі постколоніальної теорії і критики, герменевтики і національно-екзистенціальної методології.

Ключевые слова: национализм, империализм, постколониализм, мировоззрение.

Лит. 15.

Постановка проблеми. Витлумачення складних явищ сучасної герменевтики емпіричної дійсності спонукає нас розглядати імперіалізм та націоналізм як дві діаметрально протилежні системи ідей – ідеології – антагоністичні типи суспільної свідомості та світогляду, що формують основні типи людського мислення, а значить, структурують і

відповідні взаємосуперечливі форми людської діяльності у різних галузях – політичній, релігійній, мистецькій, економічній, науковій тощо – кожної національної культури. Імперіалізм (колоніалізм) постає перед нами як суспільна свідомість і суспільний світогляд колоніалістичного типу. А націоналізм розглядаємо, у найбільш широкому значенні, як національну свідомість і світогляд. Один із них полягає у застосуванні в оцінці явищ та закономірностей оточуючого життєвіття гносеологічних критеріїв, що пройшли випробування часом, довели власну неконтroversійність та продуктивність.

Аналіз досліджень. Проблем культурного імперіалізму та націоналізму торкалися В. Іванишин, П. Іванишин, М. Павлишин та інші. Філософське осмислення явища імперіалізму знаходимо у працях С. Дюрінга, Е. Саїда, Е. Сміта. Але й розмірковування Ж.-Ж. Руссо, І. Гердера, Й. Фіхте, А. П. Мукгерджі, Г. Бгабги, Ф. Шлейєрмахера, Ф. Шлегеля, М. де Унамуно, Д. Донцова, Ю. Липи, М. Гайдегера, Є. Маланюка, котрі так чи інакше окреслювали це питання.

На нашу думку, неможливо збагнути сутність і проблематику окреслених процесів без використання методології постколоніалізму, оскільки дана теорія випрацьована з метою вивчення імперських дискурсів та стратегій національно-духовного захисту.

Мета дослідження полягає в окресленні поняття «культурний імперіалізм» та «культурний націоналізм». Висвітлюючи певні проблемні аспекти цієї інтерпретації, застосуємо постколоніальну теорію і критику, герменевтику та національно-екзистенціальну методологію.

Виклад основного матеріалу. Сам постколоніалізм потребує ґрунтовного метакритичного осмислення з позицій генеральної для гуманітаристики методології герменевтики. Концептуально герменевтика спонукає вивчати будь-який феномен передусім на змістовому та смисловому рівні, який у нашому випадку поєднуватиме методологічний, телеологічний та аксіологічний аспекти у національно-екзистенціальних межах, враховуючи наявність постмодерного (космополітично-ліберального) та націоналістичного постколоніалізму і розглядаючи останній різновид цієї теорії як автентичний. Один із провідних українських фахівців у цій галузі, М. Павлишин розглядає колоніалізм (чи імперіалізм) як «ідеологію, яка впливає на людей і на установи так, що вони приймають імперську структуру домінування за нормальну і своєю поведінкою її зміцнюють» [9, 225]. У свою чергу, культурний колоніалізм / імперіалізм постає як комплекс заходів «(...) у будь-яких видах популярної чи високої культури, спрямований на підтримку політичної та економічної влади гегемонії» [10, 533]. Якщо звернутися до творчості таких імен, як Т. Шевченко, І. Франко, Є. Маланюк, Д. Донцов, М. Драгоманов та інші, то стане очевидним, що у їхніх працях не знайдемо заперечення колоніалізму, там розроблені дуже складні, програми національно-культурної емансипації та державного самоутвердження. «У творчості Шевченка закодована і потребує лише логічного перекодування, наукової експлікації довершена національно-екзистенціальна методологія мислення, тобто мислення в категоріях захисту, розвитку і процвітання нації, особистого і суспільного чину в ім'я її свободи й утвердження», – так зазначає В. Іванишин [3, 122]. Саме в цих авторів можна знайти багато прикладів протистояння «на рівні усвідомлення» через культивування національної, а не імперської свідомості та світогляду. Маємо на увазі, що у поезії Т. Шевченка закорінене справжнє пробудження і поширення духу націоналізму. Посилення і поширення ідеологічних постулатів націоналізму, таких, як культ нації і традиції (наприклад, «Немає другого Дніпра...»).

Культурний імперіалізм одна із найнебезпечніших форм колоніалістичної ідеології, проявляється у різних сферах національного та міжнаціонального буття. Потрібно

об'єктивно розглянути і усвідомити: «той факт, що політичний імперіалізм управляє цілою галуззю наукових студій, художньої творчості та наукових інституцій то настільки, що нехтувати його неможливо як з інтелектуального, так і з історичного погляду» [7, 26].

Відзначимо, що культурний імперіалізм не є всуціль дискретною метадискурсивною формою, його твердження впливає із загальної теорії та світогляду імперіалізму. Цитуючи Майкла Дойла: «Імперія – це формальні чи неформальні стосунки, у яких одна держава контролює чинний політичний суверенітет іншого політичного суспільства. Цей контроль може досягатися за допомогою сили, політичної колаборації або економічної, соціальної чи культурної залежності. Імперіалізм це – всього-на-всього процес або політика встановлення чи підтримання імперії [6, 44].

Часто імперіалізм/колоніалізм розглядають як «сукупність заходів, якими колонізатор перебирає і реалізовує владу над колонізованим, примушуючи його діяти згідно з рішенням і в інтересах не своїх, а колонізатора» [10, 532]. Ось як розрізняє мету імперіалізму в культурі Е. Саїд. Для конкретнішого аргументування цієї тези наведемо приклад. Саїд наводить висловлювання лорда Кромера, «господаря» Єгипту з 1882 по 1907 роки, котрий, на думку іншого імперіального мислителя Белфура, «створив Єгипет». Кромер радить культивувати космополітизм серед колонізованих англійцями народів (ідійців, єгиптян, тощо): ...хоч ми ніколи не зможемо пробудити в цих людях почуття патріотизму, спорідненого з тим, який опирається на близькість раси або спільність мови, ми зможемо, можливо, виплекати своєрідну космополітичну відданість, засновану на почутті поваги, що природно виникає у відношенні до людей, наділених вищими талантами і схильних до некорисливої поведінки, та на почутті вдячності за добро, вже зроблене, і за те, якого сподіваються» [12, 54]. Надзвичайно суттєво доповнює ці ідеї С. Андрусів: «Це імперіалізм без імперії, тобто без її зовнішніх атрибутів, що так само прагне підпорядкувати собі народи і території через внутрішній розклад, перетворення народу в масу без етнічної і національної свідомості, без традицій і коренів – у так зване безнаціональне суспільство, яке легко визискувати економічно. Найефективнішим і найбільш випробуваним засобом його утвердження і поширення у світі є космополітизм і зовні приваблива риторика про вищість прав людини над правами націй (наче можлива людина, поза спільнотами чи не існує індивідуальних прав, які можна зреалізувати тільки в колективі – етносі), про перевагу універсального («інтернаціонального») над національним, етнічним, а в Україні – настирливе переконування українців, які становлять понад сімдесят відсотків населення, у тому, що начебто у теперішньому державному будівництві «національна ідея не спрацювала», тому треба формувати не «етнічну», а «політичну націю» (наче етнічна нація не може бути політичною). Насправді ж ідеться про те, щоб в Україні не було саме української нації, адже нібито прогресивна «політична» замість відсталого, регресивного «етнічна» в українському контексті означає «неукраїнська» (читай «російська», точніше «російськомовна космополітична») проти скомпрометованої, усуненої на маргінес «української» («етнічної»)» [1, 20].

Таким чином, наша концепція ґрунтується на тому, що «культурний націоналізм є ефективною світоглядною позицією творців національної культури, котра культивує й утверджує національну ідентичність, дає підстави для її істинної інтерпретації та художнього вираження і тільки через це передбачає протистояння імперіалізму» [2, 83]. Цікаве зауваження зробив Е. Сміт: у своїх працях він виділяє національну ідентичність як «найважливішу і найповнішу» [14, 149].

Усі факти підтверджують, що найбільш ефективною ідеологічною та інтелектуальною відповіддю імперіалізму справедливо вважають націоналізм. На рівні колективної свідомості його визначають як «свідомість належності до нації разом з почуваннями й прагненням, спрямованими на її безпеку і процвітання» [14, 80]. А на рівні суспільного світогляду та політичної практики, на думку англійського націоналога Е. Сміта, як «ідеологічний рух за досягнення й утвердження незалежності, єдності та ідентичності нації і, при цьому як культурну доктрину нації і волю нації, а також пропоновані способи здійснення національних прагнень і волі» [14, 82].

Недаремно С. Дюрінг розглядає націоналізм як «форму свободи», а «культурний націоналізм» – як найпотужніший вияв цієї ідеології. На думку дослідника, ця потужність забезпечується тим фактом, що «культури здатні більше боротися, ніж нації; ієрархія культур наче б закріплює ідентичність, тоді як ієрархія націй ніби просто належить до історії та політики» [2, 565]. Слушною, на наше переконання, є наступна ідея С. Дюрінга: «Ці погляди дуже важливі і вони приводять нас до питання: що ж як не культура захищає від культурного, економічного і військового вторгнення імперіалізму?» [2, 566].

Варто пам'ятати те, що культурний націоналізм (чи націоналізм у культурі) є ефективною світоглядною позицією творців національної культури, котра культивує й утверджує національну ідентичність (ширше – національну ідею), дає підстави для її істинної інтерпретації та художнього вираження і тільки через це передбачає протистояння імперіалізові. Принциповим положенням нашого дослідження є твердження про те, що всі ці аспекти культурного націоналізму для новітнього постколоніалізму видаються важливими і виступають разом, оскільки духовне звільнення від колоніалізму, проблеми повноцінного національного відродження, на жаль, усе ще актуальні для українського народу і на початку третього тисячоліття.

Висновки. Узагальнюючи чималий досвід витлумачення саме в цьому ракурсі герменевтика постколоніалізму через вивчення опорних категорій видається доволі продуктивною інтерпретативною стратегією. Підсумовуючи, відзначимо, що і «культурний імперіалізм», і «культурний націоналізм» є умовними термінами, бо йдеться про імперіалізм та націоналізм у культурі. Культурний націоналізм постає перед нами як найбільш ефективна стратегія і практика духовного захисту чи звільнення від культурного імперіалізму. Таке бачення, на наш погляд, допомагає зберегти національну ідентичність, поборювати різні прояви культурного імперіалізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: львівський текст 30-х років ХХ ст. / С. Андрусів. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000, Тернопіль: Джура, 2000. – 340 с.
2. Дюрінг С. Література – двійник націоналізму? / С. Дюрінг // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 1996. – С. 565–566.
3. Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм / В. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 1992. – 235 с.
4. Іванишин В. Тезаурус до курсу «Теорія літератури» / В. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 2007. – 112 с.
5. Іванишин П. Аберация християнства, або Культурний імперіалізм у шатах псевдохристології / П. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 2005. – 268 с.
6. Іванишин П. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти) / П. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 2005. – 308 с.
7. Іванишин П. Поезія Петра Скунця (Художнє вираження національно-духовної ідентифікації ліричного героя) / П. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 2003. – 296 с.
8. Квіт С. Основи герменевтики / С. Квіт. – К, 1998. – 66 с.

9. Павлишин М. Козаки в Ямайці: постколоніальні риси в сучасній українській культурі / М. Павлишин // М. Павлишин. Канон та іконостас: Літературно-критичні статті. – К. : Час, 1997. – С. 223–236.
10. Павлишин М. Постколоніальна критика і теорія / М. Павлишин // Антологія світової літературно-критичної думки / [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 1996. – С. 531–535.
11. Саїд Е. Культура й імперіалізм / Е. Саїд. – К., 2007. – 608 с.
12. Саїд Е. Орієнталізм / Е. Саїд / [пер. з англ. В. Шовкун]. – К. : Основи, 2001. – 511 с.
13. Сенік Л. Український роман 20-х років : Проблема національної ідентичності : атореф. дис. ... д-ра філол. наук. – К., 1995. – 40 с.
14. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
15. Философский энциклопедический словарь (ФЭС). – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

REFERENCES

1. Andrusiv S. Modus nacional'noї identichnosti: I'viv's'kij tekst 30-h rokiv XX st. / S. Andrusiv. – L'viv : LNU im. I. Franka, 2000, Ternopil' : Dzhura, 2000. – 340 s.
2. Djuring S. Literatura – dvijnik nacionalizmu? / S. Djuring // Antologija svitovoji literaturno-kritichnoji dumki XX st. / [za red. M. Zubric'koї]. – L'viv : Litopis, 1996. – S. 565–566.
3. Ivanishin V. Nacija. Derzhavnist'. Nacionalizm / V. Ivanishin. – Droghobich : Vidrozhennja, 1992. – 235 s.
4. Ivanishin V. Tezaurus do kursu «Teorija literaturi» / V. Ivanishin. – Droghobich : Vidrozhennja, 2007. – 112 s.
5. Ivanishin P. Aberacija hristijanstva, abo Kul'turnij imperializm u shatah psevdohristologii / P. Ivanishin. – Droghobich : Vidrozhennja, 2005. – 268 s.
6. Ivanishin P. Nacional'no-ekzistencial'na interpretacija (osnovni teoretichni ta pragmatichni aspekti) / P. Ivanishin. – Droghobich : Vidrozhennja, 2005. – 308 s.
7. Ivanishin P. Poezija Petra Skuncja (Hudozhne virazhennja nacional'no-duhovnoji identifikacii lirichnogo geroja) / P. Ivanishin. – Droghobich : Vidrozhennja, 2003. – 296 s.
8. Kvit S. Osnovi germenetiki / S. Kvit. – K., 1998. – 66 s.
9. Pavlishin M. Kozaki v Jamajci: postkolonial'ni risi v suchasnij ukrajins'kij kul'turi / M. Pavlishin // M. Pavlishin. Kanon ta ikonostas: Literaturno-kritichni statti. – K. : Chas, 1997. – S. 223–236.
10. Pavlishin M. Postkolonial'na kritika i teorija / M. Pavlishin // Antologija svitovoji literaturno-kritichnoji dumki / [za red. M. Zubric'koї]. – L'viv : Litopis, 1996. – S. 531–535.
11. Said E. Kul'tura j imperializm / E. Said. – K., 2007. – 608 s.
12. Said E. Orientalizm / E. Said / [per. z angl. V. Shovkun]. – K. : Osnovi, 2001. – 511 s.
13. Senik L. Ukraїns'kij roman 20-h rokiv : Problema nacional'noji identichnosti : atoref. dis. ... d-ra filol. nauk. – K., 1995. – 40 s.
14. Smit E. Nacional'na identichnist' / E. Smit. – K. : Osnovi, 1994. – 224 s.
15. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' (FJeS). – M. : Sov. Jenciklopedija, 1983. – 840 s.

Статтю подано до редакції 26.02.2015 р.